

Зейкан В.В.

студент,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ГЕНЕЗА СМЕРТНОЇ КАРИ ЯК ВИЩОЇ МІРИ ПОКАРАННЯ: ВІД УКРАЇНИ-РУСИ ДО РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

Порівняно з іншими державами, які перебували на такому ж рівні розвитку, що й Русь-Україна в епоху феодалізму, смертна кара на території України з'явилася відносно пізно. Пояснюється така особливість певною гуманністю, що була притаманна законодавству Руси-України. У суспільстві того часу життя людини мало цінність, тому більшість покарань мали вигляд грошових стягнень. Незважаючи на наявність вживання у нормативних актах терміну «казнь», слід констатувати, що означав він лише тілесні покарання, а не позбавлення життя.

Незважаючи на це, Літописи зберегли деякі відомості про застосування смертної кари за часів правління Володимира Великого. У той час Русь-Україна була чи не єдиною державою, законодавство якої не передбачало смертної кари. Однак, за порадою єпископів, задля

зменшення кількості розбоїв, Володимир Великий запровадив таку міру покарання для розбійників, але тільки після судового розгляду справи. Спроба поширення смертної кари зазнала поразки та згодом була скасована князем.

У найдавнішій пам'ятці права Руси-України – «Руській Правді» – йдеться про існування кровної помсти, заснованої на принципі таліону, а саме: «Якщо вб'є муж мужа, то мстить брат за брата, або син за батька, або батько за сина [чи двоюрідний брат], або племінник з боку сестри, племінник з боку брата; якщо не буде кому [не бажатиме хто] метатись, то [слід призначити] за вбитого 40 гривень, якщо буде русин, гридень, купець, ябетник, мечник або ж ізгой чи словенин; коли ж це буде князівський муж або тіун треба заплатити 80 гривень» [4, с. 24]. Однак важливо зазначити, що стаття не спонукала до помсти, а передбачала можливість викупу. Сама помста була можлива лише у разі, коли вина підсудного доведена. Звичайно причиною для викупу були і фінансові бажання держави, оскільки штраф ділився на дві частини: перша віддавалася родичам потерпілого, а друга – державі. Більше того, за відсутності родичів убитого всю суму викупу отримувала держава.

Недовзі кровна помста було скасована Ярославовичами. Її місце посіли грошові штрафи, що були більш вигідними для держави. Деякі дослідники у скасуванні кровної помсти вбачають акт людяності та милосердя, адже це було не властиво державам Середньовіччя. Дивним для держав того часу був і захист життя кожної людини незалежно від її стану. Так, відповідне покарання було передбачене і за вбивство ізгоя, хоч грошове стягнення було і меншим. Пізніше у «Повчанні дітям» Володимир Мономах писав: «Ні правого, ні винуватого не вбивайте і не веліть убивати його. Якщо навіть заслуговуватиме смерті, і то не погубляйте жодного християнина» [2, с. 49]. Отже, ні смертна кара, ні кровна помста не були основними видами покарання у ті часи.

У період феодальної роздробленості право на території України розвивалося в досить складних умовах. У XIV ст. землі потрапили під протекторат Литви та Польщі. Нормативні акти польсько-литовського походження почали врегульовувати певну частину суспільних відносин. Крім того, було укладено три Литовські статuti, які зараз вважаються одними з найважливіших здобутків того часу.

Польсько-литовськими нормативно-правовими актами була знову передбачена страта, але її причини і суб'єкти були більш конкретизовані. Так, у Судебнику Казимира, у ст. 13 йшлося: «хто вкраде майно на суму

більше півкопи грошей чи корову, того повісити», а у ст. 15 зазначалося: «хто хоча б і вперше крав, але то була крадіжка коня, то, коли буде спійманий на гарячому, повісити» [4, с. 48]. Згідно із Литовськими статутами, якщо проста людина поранила або побила шляхтича, то каралася відсіканням руки, а у разі завдання каліцтва підлягала страті. Слуга, який поранив пана підлягав страті, а той що підняв руку на пана карався відсіканням руки. Питання про покарання осіб, котрі були винні у вбивстві шляхтича або простої людини, залежно від класової й станової належності як потерпілого, так і злочинця, вирішувалося диференційовано. Якщо шляхтич вчиняв убивство декількох шляхтичів і всі вони були визнані винними, то смертній карі підлягав лише один, на вибір обвинувача, а інші притягалися до тюремного ув'язнення. У разі вбивства шляхтича простими людьми страті підлягали усі, і тільки у разі вбивства шляхтича у бійці кількість простих людей, що підлягають смертній карі, обмежувалася трьома особами. Суб'єктом злочину могла бути як одна особа, так і група винних осіб. Колективна відповідальність найчастіше наступала за державні, антифеодальні та релігійні злочини. Звільнялися від кримінальної відповідальності діти до семи років а також «шалені», тобто божевільні люди [3, с. 15].

Смертна кара у період протекторату Литви та Польщі застосовувалася досить часто. Зокрема, в Статуті 1529 р. вона згадувалася близько 20 разів, в Статуті 1566 р. – приблизно 60 разів, а в Статуті 1588 р. – вже майже 100 разів. Смертна кара виконувалася публічно і здійснювалася шляхом спалення, колесування, саджання на кіл, утоплення. Вона передбачалася за злочини проти релігії (богохульство, відступництво), особистості (вбивства, каліцтва), майнових прав (крадіжки, грабежі), моральності та сім'ї (звалтування, звідництво, двоєженство), а також за політичні (втеча, бунт) і державні злочини (проти порядку управління і злочини по службі) [5].

У цей час набувало поширення «козацьке право», яке передбачало кримінальну відповідальність у вигляді смертної кари за порушення козацьких звичаїв, а також для ворогів і зрадників. Страта наступала миттєво на місці скоєння злочину через повішання або насадження на палю [1, с. 56].

У період визвольної війни українського народу смертна кара поширилася на більше коло злочинів, таких як зрада українському народові, відмова в наданні допомоги в боях, нанесення збитку козацькій старшині чи духовенству.

Отже, досліджуючи історичні джерела, зокрема системи покарань, які були чинними на українських землях, але замінювали одна одну з плином часу та зміною влади, можемо чітко простежити певне гуманне ставлення до життя людини в період існування України-Руси. Порівняно з ранньофеодальними державами Європи та Азії, які у своїй системі покарань часто застосовували смертну кару, Русь-Україна прогресивніше дивилася на все це і надавала перевагу грошовим стягненням, що безперечно приносило тільки користь державі. Тільки згодом, коли українські землі потрапили під владу іноземних держав та безпосередньо увійшли до їхнього складу, кількість присудження смертної кари істотно зросла, відповідно до чинного (на той час) законодавства: зокрема у складі ВКЛ у Статуті 1529 р. вона згадувалася близько 20 разів, в Статуті 1566 р. – приблизно 60 разів, а в Статуті 1588 р. – вже майже 100 разів.

Список використаних джерел:

1. Бойко І.Й. Кримінальні покарання в Україні (IX–XX ст.). Львів : Вид-во ЛНУ ім. І. Франка, 2013. 408 с.
2. Кухта Б. З історії Української політичної думки. Київ : Генеза, 1994. 363 с.
3. Терлюк І.Я. Огляд історії кримінального права України : навч. посіб. Львів : Ліга-Прес, 2007. 92 с.
4. Чайковський А.С., Копиленко О.Л. Хрестоматія з Історії держави і права України : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 656 с.
5. Яцишин М. Інститут смертної кари в Україні : Блог професора Михайла Яцишина. URL: http://yatsyshyn.blogspot.com/2015/12/blog-post_6.html